

Hans Hagen

MOČ JEZIKA

Avtor poudari pomen zgodb in branja ter možen vpliv pravljic na otroka in njegov razvoj. Ker je tudi sam ustvarjalec zgodb in poezije za otroke in mladino, svoja razmišljanja pripoveduje kot zgodbo, kot spomine na svoje otroštvo in na srečevanje s tistimi umetniškimi deli, ki so ga očarala kot otroka (knjige, filmi in biblične zgodbe), in nadalje na predmete in dogodke, ki so vznemirjali njegovo domišljijo. Doživljanje zgodb in vživljanje v njihove junake je možno zaradi jezika. Jezik ima izjemno moč in globok vpliv na ljudi, oživlja nepoznano in je največje umetniško delo, poudarja referent. Zaključí z dvema primeroma, ki ju sicer uporablja pri delu z otroki, da bi dokazal, kako močno nas jezik tudi zbližuje. Avtor želi, da bi bil njegov referat veder začetek k resnemu simpoziju.

The author stresses the importance of stories and reading and possible impact of fairy tales on a child and his growth. He himself being an author of stories and poetry for the youth, he presents his reflections as a story, memories of his childhood, and encounters with those works of art that enchanted him then as a child; these are books, films and biblical stories, and further on the things and the events which excited his imagination. It is the language that makes it possible to experience the stories and identify with their characters. He stresses that language has a tremendous power and a profound influence on people; it brings the unknown to life and it is the greatest work of art. To prove how strongly language brings us together he concludes with two examples which he uses with the work with children. The author wishes his paper to be a light-hearted start to a serious symposium.

Povabili so me, naj povem nekaj o pomembnosti zgodb in branja ter o možnih vplivih pravljic na svet okrog nas, na moj svet in posebej na moje delo. Da bi lahko govoril o tej temi, bi rad razširil pojem 'pravljica' in vključil vsa tista umetniška dela, ki so me kot otroka tako očarala: vrsta knjig, filmov, bibličnih zgodb in nagačen krokodil, ki je visel doma nad vrati dnevne sobe.

Začel bom z zadnjim primerom: krokodil je bil več kot meter dolg in s svojim razprtím gobcem, polnim zob, je bil videti resnično grozljiv. Tisti hip, ko so vstopili v dnevno sobo, so nekateri moji prijatelji otrpnili od groze. Vedeli so, da se krokodil ne more premakniti niti za las, vendar se je zdelo, da si lahko predstavljajo, kako se trga s stene ter jih napada in stiska v svojih čeljustih. Zamišljali so si, kako izginjajo v to strašno žrelo ... Nekateri moji prijatelji si niso upali niti smukniti ven, dokler krokodila nismo sneli s stene in ga skrili v kot sobe z glavo v košu za smeti.

Moji prijatelji iz otroštva niso bili edini, ki jih je nagačeni krokodil prestrašil. Zgodba se je ponovila kasneje, ko sem peljal svojo hčerko na obisk k svojim staršem. Poskušal sem jo pomiriti. »Samo zapri oči, pa ga ne bo tam.« Toda ob zaprtih očeh sta njena domišljija in krokodil postala še večja in strašnejša.

Osupnilo me je, da mrtva žival lahko vzbuja toliko strahu. Stric Ab je prinesel krokodila iz Nizozemske vzhodne Indije, kot so v tistem času imenovali Indonezijo. Stric Ab je priplul domov po letih dela tam zunaj in v moji domišljiji – nikoli nisem vprašal, ali je bilo dejansko res – je vse tiste dolge noči na morju spal v utesnjeni kletki znotraj majcane kabine. Ni spal sam – spal je s tistim krokodilom. Stric Ab se meni ni zdel najbolj prijeten sopotnik za spanje. Ker se torej krokodilu ni zdelo vredno, da bi med tem dolgim potovanjem po morju ugriznil vsaj strica Aba, sem bil prepričan, da se moji prijatelji nimajo česa bati.

Kro-ko-dil, džun-gla, pal-ma, Dža-kar-ta, e-kva-tor, Ni-zo-zem-ska Vzhod-na In-di-ja. Te besede sem se naučil ob zgodbah strica Aba – in mojim ušesom so zvenele čudovito. Skrivnostno, ritmično. Na lastne oči sem hotel videti deželo, od koder so prišle, toda ta vzhodnjaški svet je ležal na koncu potovanja z ladjo, ki bi trajalo tedne. Niti predstavljati si nisem mogel potovanja tako daleč od doma.

Ko sem bil majhen, nismo imeli avta. Med šolskimi počitnicami smo ponavadi kolesarili, petnajst minut v gozd ali pol ure do plavalnega bazena. Bazen je bil na obrobju jezera, ki je imelo nenavadno ime Wijde Blik ali Širok razgled. Če bi ležala Džakarta na nasprotnem bregu tega jezera, bi verjetno potreboval samo en dan, da se naučim plavati, namesto dveh let.

V zgodbah, ki sem jih slišal v cerkvi, so hromi nenadoma spet lahko hodili, množica ljudi si je lahko pripravila obrok iz nekaj hlebcev in nekaj rib, morje se je razprlo in moški je hodil po vodi. Ampak tropski kraji so bili tako daleč stran. Kako bi lahko pričakoval, da me bo voda ponesla tako daleč, če pa se nisem zmozel obdržati niti na njeni gladini v plavalnem bazenu?

Seveda bi lahko zaprosil čarovnico iz *Janka in Metke*, naj mi posodi čarobno moč. Vedel sem, kje živi: v hišici sredi gozda za nogometnim igriščem. Enkrat sem bil tam z malo šolo. Toda nisem si je upal prositi za pomoč. Slutil sem, da bi ji v tem primeru verjetno moral zaupati svoje ime in Janez (Hans) zveni skoraj čisto tako kot Janko, zato sem vedel, kje bi potem končal: v rdeče razbeljeni peči.

Večina otrok se seznani z umetnostjo in literaturo preko zgodb in ilustracij v slikanicah in zbirkah pravljic. To zagotovo velja tudi zame. Ritmizirana slikanica *10 kleine negertjes* je name napravila neizbrisen vtis. Naslov je nizozemski prevod za *Deset zamorčkov*, kar je dandanes tako rekoč nesprejemljivo, saj vsebuje besedo, za katero je zelo malo verjetno, da bi se pojavila v otroški knjigi. Toda ko sem bil jaz majhen, so ljudje takšne besede še uporabljali brez pomisleka. Kakorkoli že, podobe so bile videti temne in nevarne in meni, štiriletniku, se je zdelo, da je zgodba čista magija. Postavila je moj svet na glavo – na zelo dober način.

Vsi v naši vasi so bili beli. Niti enega domačega otroka ni bilo s temno poltjo, ta slikanica pa mi je kar naenkrat predstavila deset malih črnih fantičev. Začetek knjige jih je prikazal lepo sedeče skupaj v letalu, od tu naprej pa je šlo vse samo na slabše. Prvi je zbolel, drugi je končal v kanalu, naslednji je šel v živo rdečih hlačah mimo bika, naslednji se je porezal z nožem ... in tako jih je ostalo samo še pet.

Bralčevi domišljiji je bilo prepuščeno, da dopolni podrobnosti prizorov, v katerih so se otrokom dogajale nesrečne smrti. Ko mi je šest let starejša sestra brala

zgodbo, sem si npr. živo predstavljal dedkovega koščene bika, ki na rogovih dvigne malega fantiča in ga zaluča po zraku, trebuh ima razparan, črevesje pa plapolja za njim. V moji glavi so se torej za male črne fantiče stvari končale zelo slabo, vsi so umrli strašne smrti. Le pri zadnjem zamorčku se je zgodil čudež:

Zadnji zamorček / splezal je v letalo
Poklical je prijatelje: Pridite hitro. / In vseh deset je bilo spet tu!
In kaj se je zgodilo potem? / No, pojdi pogledat.
Vrni se na začetek te knjige!

Zgrabil sem knjigo in se vrnil na začetek. Bil sem osupel, ko sem videl, da so vsi mrtvi fantiči oživel, da spet sedijo v letalu ter čakajo, da se celotna zgodba ponovno odvije. In potem znova in znova ...

Zgodbo mi je brala sestra, toda jaz sem lahko videl dogodke, ki so se odvijali, na ilustracijah in komaj sem lahko verjel, da je takšna stvar možna. Bila je čarobna knjiga – in sramotila je resnično življenje. Prvikrat sem izkušal moč podob in jezika.

Doma sem dobil hrano za svoje hrepenenje po drugih svetovih in okolij, po drugih zvokih in vzdušjih. Nismo imeli televizije, ne knjižne omare, mama pa je ob branju časopisa ponavadi celo zaspala. Toda zraven očetove postelje je bila nočna marmarica, ki je hranila njegovo celotno zbirko knjig. To so bile knjige z rdečimi marmoriranimi platnicami Alexandra Dumasa: *Trije mušketirji* in dva dela *Zemlja in njeni narodi* iz let 1884 in 1885.

Ti dve knjigi sta imeli vonj po starem papirju, prahu, oddaljenih krajih. Vsebovali sta pripovedi o potovanjih v Perzijo, na Norveško, v Toskano, Palmiro in Afriko. Zgodbe so bile ilustrirane s podrobnimi bakrorezi fjordov, gradov, oaz, beduinov in kamel. Oba dela sem zelo temeljito preučil in nato sanjaril o svoji poti iz naše vasi – in kaj kmalu sem odkril daleč več kot Marco Polo in Livingstone skupaj.

Prav besede so mi naredile te nove svete dostopne. Ko sem bil star deset let, je učitelj bral razredu knjigo Hectorja Malota *Sans Famille (Brez doma)*. Hrepenel sem po trenutku, ko je vzel knjigo iz svojega predala. Zvok njegovega glasu se je ob branju vedno spremenil in tisti neznani francoski svet nam je postal dostopen. V hipu sem se pridružil Rémiju na njegovih potovanjih, čutil mrz in njegovo lakoto. Veselil sem se vseh nezgod, ki so se mu pripetile – več bridkosti zanj, boljše zame.

Ko se ozrem nazaj, moram reči, da sem užival v vseh zgodbah, na katere sem naletel v svojem otroštvu, četudi so bile pravljice. Meni so se zdele vse pravljice nesporno resnične. Brž ko mi je kdo začel brati zgodbo, me je zgrabilo in ni bilo rešitve. Ni bilo važno, ali je biblična zgodba, *Volk in sedem kozličkov*, *Deset zamorčkov* ali *Engelandvaarders*, knjiga, ki nam jo je bral učitelj v zadnjem razredu osnovne šole. Šlo je za borce odpora v drugi svetovni vojni in bila je tako neverjetno napeta zgodba. Ker ni hotel ničesar zamuditi, je moj sošolec celo pozabil iti na stranišče in se je med učiteljevim branjem pomočil v hlače ... Pravzaprav se ne morem spomniti, ali se je to v resnici zgodilo ali ne, toda prav lahko bi se.

Dejansko sem se poistovetil z junaki vseh zgodb. Doživljal sem, kar so doživljali oni. In to je bilo vse zaradi jezika.

Jezik ima nepopisno moč. Sumerci so to trdno verjeli že pred približno 4500 leti: Če si imel hude sanje in si o njih komu pripovedoval, so se sanje zmerom uresničile. Če si izrekel kletvico in si ob besedah še pihnil, je kletvica postala

stvarnost. Če si imel jezik, si imel moč. Ali kot so dejali Sumerci: moj jezik lahko vsako stvar z lahkoto spreobrne.

Jezik ima globok vpliv na nas. Zvok besed, ritem stavkov – jezik oživi neznano. Jezik je največja umetnina, kar jih poznam. Jezik pripelje ljudi v neposreden stik in jih pripravi, da se soočijo drug z drugim, zato jih tudi zbliža.

To lahko poskusim ponazoriti tako, da vam pokažem, kako delam v osnovnih šolah z otroki in poezijo. Prebral bom pesem iz ene od zbirk, ki sem jih napisal skupaj s svojo ženo Monique, in lahko se pridružite. To je sicer resen simpozij, toda lotimo se stvari z vedrim začetkom.

Takole to deluje: izberite enega od svojih sosedov, na levi ali desni, spredaj ali zadaj – ni važno koga, pač nekoga, s komer se prijetno počutite. To utegne biti začetek lepega prijateljstva, zato nobenega ugovarjanja, prosim ... Jaz bom nekaj prebral, vidva/vedve pa bosta skupaj odkrili, ali je res, kar pravim.

Ste vsi našli partnerja? Globoko se zazrite v partnerjeve oči in ugotovite, ali so te besede resnične:

PRIDI BLIŽE

pridi bliže k meni
ali veš kaj vidim
vidim lučke v tvojih očeh
in vidim sebe
tvoje oči sta dve zrcali
ali vidiš sebe v meni

Je delovalo? Ste videli v zenicah drugega dve svoji sličici?

Poskusimo zdaj še eksperiment z ušesi. Ta bo malce bolj intimen, toda z dobrim namenom. Nastavite uho ob uho vašega soseda.

UHO OB UHO

želim biti ob tebi
čisto čisto blizu
poslušaj pazljivo in tiho
veš kaj slišim
tisoč misli in idej
ki se pretakajo iz ušesa v uho

Ali je delovalo? Ste slišali misli, ki se pretakajo skozi glavo soseda? Odrasli včasih ugotavljajo, da je to težko, otroci pa v ušesih drugih slišijo najbolj čarobne stvari.

Jezik ljudi zbližuje. Skoraj bi lahko verjeli, da ste bili v svetu pravljic. Brez jezika pa ste v tem svetu nemočni – še posebej, če ste pisatelj.

Za otrokov jezikovni razvoj je pomembno najti načine, s katerimi bi zagotovili, da bi se stvari lahko spomnili tudi kot starejši.

Kdo se še lahko spomni svojega prvega ali drugega rojstnega dne? Kdo te je prišel obiskat na tvoj rojstni dan? Kakšna darila si dobil? Jaz se ne spomnim ničesar. Včasih imaš fotografije teh pomembnih dogodkov, toda spomin sam je izginitil.

Majhni otroci imajo izjemno močne spomine. Celo tedne kasneje se dveletni otrok lahko natančno spomni, kam ste pospravili igračo, ali trgovine, kjer mu je nekdo dal bombon. Toda ko odrastemo, se ponavadi zdi, da so ti spomini naših prvih let izbrisani. Vendar to v bistvu ni res.

Dojenček se še ni utegnil naučiti nobenih besed. Naš čisto prvi jezik, če ga sploh lahko tako imenujemo, sestoji iz čustev, vonjev, zvokov in podob. Če ne poznaš nobenih besed, je očitno nemogoče lepo arhivirati svoje spomine in jih priklicati ob nekem kasnejšem času. Toda ti prvi spomini v bistvu niso izgubljeni. Še vedno lebdijo nekje v naših glavah, toda podatkovna baza vonjev in barv, ki smo jo zgradili v času naših najzgodnejših let, je prekrita s podatkovno bazo besed – in tako izgubimo ključ do naših prvih spominov.

Pesmice in zgodbe iz let našega otroštva lahko povzročijo, da spomini in čustva ponovno pridejo na dan. Starejši ljudje, ki jim spomin odpoveduje, se pogosto še popolnoma spomnijo pesmi, ki so jih peli kot otroci. To so naši prvi jasni jezikovni spomini.

Ko našim otrokom posredujemo zgodbe, pravljice in poezijo, le-te služijo kot sidro za njihove kasnejše spomine. Dobro se je tega zavedati in jim dati toliko lepih sider, kot je le mogoče. Kajti brez jezika svet ostane zaprt. Brez jezika se ne moremo zavzeti zase ali protestirati, ko je to potrebno. Brez jezika ne moremo priklicati k sebi podob, ki jih potrebujemo za odkrivanja skrivnosti življenja. Brez jezika smo nemočni in lahko nas prevladajo ljudje in dogodki.

To moč in nemoč sem občutil, ko sem prvič v življenju gledal film. Na ropotajočem filmskem projektorju v dvorani moje osnovne šole so nam predvajali film *Crin-Blanc* ali *Bela griva*, ki ga je leta 1953 režiral Albert Lamorisse. Postavljen v francosko pokrajino Camargue govori o divjem žrebcu, ki se ne pusti ujeti in ukrotiti. Po še enem spodletelem poskusu, da bi žival ujel, posestnik oznani, da bo lahko tisti, ki bi ga ukrotil, konja tudi obdržal. Folco, mladenič dvanajstih let, z neskončno potrpežljivostjo in nežnimi besedami pridobi žrebčovo zaupanje. Ko po številnih hudih padcih končno nekega dne prijaha na konjskem hrbtu, posestnik dano obljubo prekliče in zahteva žival zase.

Čutil sem gnus do tega človeka. Bil je tisočkrat hujši od Pepelkine zlobne mačehe ali mojega strica Aba. Bil je človek, ki ni držal svoje besede. Folco pa ni našel besed, ki jih je potreboval, da bi se zavzel zase. Zato je obrnil konja in odgalopirala sta prek obale proti morju. Zemlja pod njegovimi kopiti je izginila, a konj je nadaljeval in plaval ... »Pridi nazaj!« je klical posestnik. »Lahko obdržiš konja. Pridi nazaj!« Toda Folco mu ni zaupal. Če je možki prelomil svojo besedo enkrat, zagotovo to lahko stori še kdaj. Folco se je oklepal konjevega vratu in plavala sta na odprto morje, proti novemu svetu. In tako se je film končal: z dvema pikama v daljavi.

Film *Crin-Blanc* je imel name izjemen vpliv. Star sem bil osem let. Moč besede, svet, ki nam ga prikličejo pravljice, zgodbe, učinkovita raba jezika – to je prav zagotovo umetnost.

rože so mogoče lepe
toda besede te povežejo z menoj
besede za darovanje
dar življenja
jezik je ključ

Prevod Franjo Jamnik